

ցած և մտղոտուած լինելով՝ քօշ*) էին կոչվում և 130 թուին նահատակուեցին:

Ս. Թագէոս առաքեալին վերագրած կանոններին նայելով՝ Հայոց նախնական կամ՝ առաքելական դարու եկեղեցին բաւական կազմակերպուած է եղել և եկեղեցւոյ իւրաքանչիւր անդամի պարտքը որոշուած: Հեթանոս հայերով շրջապատուած և կռապաշտ թագաւորներէջ հալածուած քրիստոնէութիւնը աւելց մինչև Ս. Գրիգորի աւելի ևս հալածանք կրելով Մեծն Խոսրովից և Տրդատից՝ որ մինչև իւր քրիստոնեայ դառնալը, երկու հրովարտակներով սաստիկ հալածանք հանեց ընդդէմ քրիստոնէից:

(Կը շարունակուի):

Յ. Վ. Մ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻ ԿԵՆՏՐՕՆՆԵՐԸ.

ՓԱՐԷԶ.

(Շարունակուի 2.)

Փարիզեցու վարքի և բարքի առանձնայատկութիւնները նկարագրելը այնպէս հեշտ չէ՝ այստեղ ըստ կարևորութեան բաղադրիչ զանազանութիւնները աւելի ակներեւ և չափազանց են. պարապմունքները, մասնագիտութիւնները, կեանքի պայմանները այդ մարդկանց վերայ զնուժեն իրանց կնիքը: Այս պատճառաւ, օրինակի համար, վեր առնենք հարուստ բուրժուայի ընտանիքից երիտասարդ տղամարդ. որովհետեւ նա ոչ մի գործի պատշաճած չէ, ուրեմն Փարիզեցու ցեղական յատկութիւնները նորանում աւելի է երևում, քան թէ ուրիշներում: Նա ճիշտ այնպէս է, ինչպէս ամէն մէկ սիրուն կին ունի սահմանեալ ժամանակը *jur fixe*, երբ նա իւր մտերիմ բարեկամներին է ընդունում: Եւ ի՞նչով է զանազանվում նա սիրուն կնոջից, Ի հարկէ նա այնպէս գեղեցիկ չէ, բայց բոլոր մնացեալ յատկութիւնների մէջ չըկայ զանազանութիւն: Նորա պարապմունքը համարեալ թէ նոյնն է՝ երբ նա հոգս է անում իւր զարգարանքի, կահ կարասիների, երեկոյեան խնջոյքների

(*) Յովհաննէս կաթողիկոս Դրասխանակերտցի. տպած Մոսկովոյում 1853 թ. երես 22 — 23:

Համար՝ այն ժամանակ նորա բոլոր մտքի պաշարը ցամաքացած է լինում։ Նա ամէն բանի մէջ չափաւոր է մինչեւ անգամ՝ յիմարութիւնների և ստահակութիւնների մէջ։ Աւելորդութիւնը վախեցնում է նորան։ Նորա մէջ չըկան բուռն ցանկութիւններ։ Սնափառութիւնը, ի հարկէ դեր խաղում է, բայց ոչ առանձնապէս մեծ դեր։ Նորա աչքում բոլոր կանայք մէկ մէկի արժեն։ սէրը նորա համար նոյնպէս խորժ է, ինչպէս և համադրամ կերակուրը, բայց մէկ ճաշարանին կից կան և ուրիշները։ Այսպէս անմեղ կերպով շուայլ կեանք վարելով մինչեւ երեսնամեայ հասակը, նա մտածում է ընտանեկան կեանքի մասին։ Ամուսնանալով, տարուան եօթն ամիսը գիւղում՝ նստելով՝ նա հաստատում է, ի՞նչ բանի ընդունակ է նա։ Իւր բոլոր կեանքում ոչ մի անգամ միտք չի արել մէկ բան սովորելու, անձամբ գործելու, իւր կամքը ունենալու։ Խորհուրդ տուէք նորան մեծ ճանապարհորդութիւն անելու, զոր օրինակ դէպի Երուսաղէմ կամ դէպի Գահիրէ, նա անպատճառ երեսը ծամածռելով, նաղելով (թիփիկ—մելիկ գալով) կասէ թէ նա գերասաց է համարում տեսնել Երուսաղէմը կամ Գահիրէն Քրանսիական Օպերայի բեմի վերայ։ Անցեալ սերունդը ջերմաջերմ փոյթ ունէր պատկելու գրականութեամբ և քաղաքականութեամբ։ այժմեան սերունդը մտիկ է տալիս դորան այնպէս, ինչպէս սիրոյ վերայ, որովհետեւ սիրոյ հետ կարելի է ախորժ երեկոյ անցնել, երբ որ դորժ չըկայ, նորան պէտք է աւելի գրաւիչ վիպասանութիւն, բայց ոչ այնքան զգալի։ տիտուրը նա դժուարութեամբ է հասկանում։ Գուցէ նա կարդայ „Modame Bovary“ Մարգամ Բովարի, բայց երկրորդ անգամ կարդալու չի ախորժի։ Եթէ յայտնուէր նոր պօլէ դե-կոկ, — աւելի վայելուչ, ի հարկէ այն ժամանակ նորա վիպասանութիւնը միշտ կը գտնուէր նորա սեղանի վերայ։ Քաղաքական տեսութեանց վերաբերմամբ յայտնի է, որ նոքա դեռ 1848 թ. անհետացան։ նորա դատողութեամբ, քաղաքականութեան մասին արտասանելու խօսքերը լաւ են միայն նորանով, որ նոցա օգնութեամբ կարելի է պաշտօն ստանալ կամ պատգամաւոր դառնալ։ Մենք բաղդատենք նորա ճաշակը, պարագմունքը, իդէաները Փարիզի ստորին կարգի կնոջ ճաշակի, պարագմունքի և իդէաների հետ։ բացի դորանից նոցա դաստիարակութիւնն էլ նման է, նա նոյնպէս ուսել է լատիներէն, ինչպէս կին մարդը դաշնամուրի վերայ ածել մէկը միւսին արժէ։ Թէ մէկի և թէ միւսի դաստիարակութիւնը մերենական պարագմունքներ են։ Այր մարդը եղել է Աօլլէֆում (բարձր ուսումնարան), իսկ կին մարդը մենաստանում։ Ծնօղները սովորացրել են թէ առաջինին և թէ երկրորդին յարգել քաղաքավարութեանց կանոնը, խոյս տալ շուայլութիւնից, վախենալ չափազանց մեծ աշխատութիւններից, հասկացողութիւն ունենալ անուշահամ պատանների և անգաղար մտածել պաշտօնի մասին, ինչպէս միւսին—ամուսնանալու համար։ Ինչպէս պաշտօնը, նոյնպէս և ամուսնութիւնը ճառայում են

միայն յայտնի դեր խաղալու և առանց առանձին զգուարութիւնների ախորժ կեանք վարելու: Երկուսն էլ բարձր բարիք են համարում նոր կառքով Բուլսնի անտառի մէջ զրօսնուլը: Գուցէ աղջկայ ուղեղի ամենագաղտնի անկիւնի մէջ կրկնուի դեռ որ և իցէ պահանջ, վասն զի իբրև կին՝ նորա ջղերը խանգարուած են, իսկ ինչպէս օրիորդ — նորան փակած են պահում մինչև ամուսնութիւնը: Բայց ընդհանրապէս խօսելով — թէ պր մարդը և թէ կին մարդը կարժեն մէկ մէկու:

Դեռ լաւ է, եթէ նորա հայրը կամ պապը կարողութիւն ունին. իսկ եթէ այն էլ չըլինի՞, եթէ նորան պէտք լինի պատառ հաց վաստակել, ձեռք բերել ապրուստի միջոցներ, Parvenir բարձրանալ — ահա՛ զժնդակ խօսք, որ գտնվումէ իւրաքանչիւր մարդու բերանում: պէտք է գործէ՛, ով ջանք է անում աւելի բարձր դիրք բռնել, աւելի ունենալ, ծասն և իննորորդ դարը փշրելով մարդկանց որոշիչ կարգի շղթաները, արտօնութիւնները, անհաւասարութիւնը — բարձրացրեց սկզբունքը, — « թէ ամենայն դր, որքան ստոր լինի նորա ծագումը, իրաւունք ունի ամենավսեմ և ամենաբարձր պաշտօններ վարել հասարակութեան մէջ: Բայց իրաւունքը իրմով ներկայացնումէ արդեան կեանքի անխսկական ընթացքը, — առաւել Փարիզի մէջ, քան ուր և իցէ:

Եւ որպէս զի parvenir բարձրանալ — Փարիզացին ունի երկու միջոց, Առաջինը օրինաւոր է, — այդ մրցողութիւնն է (concurs), Այս կամ այն նախարարութեան մէջ կարելի է աստիճանաւոր դառնալ միայն հարցաքննութիւն տալով: Բոլոր կանգիտատների թիւը երեք հարիւրից պակաս չէ իւրաքանչիւր նախարարութեան մէջ, իսկ նախարարի տնօրէնութեան ներքոյ, — տասնից աւելի պաշտօն չըկայ: Այս տասը բախտաւորները ծառայութիւն մտնելով՝ կըստանան երկու տարուայ ընթացքում տարեկան հարիւր յիսուն ֆրանկ և պարտաւոր կըլինին օրական ութ ժամ թղթեր արտագրելու: Երկու տարիից յետոյ, եթէ նոցա վարքը անբասիր լինի, կըհասնեն իրանց ցանկացած նպատակին այսինքն իրաւունք կուենան գրելու իրանց այցետոմսերի վերայ բառս աստիճանաւոր (employé), և իւրաքանչիւր ամիս կըստանան ռոճիկ հարիւր ֆրանկ: Միւսինքն է պատահում ամէն գործունէութեան շրջանների մէջ, Ամէն ասպարէզների մուտքի վերայ — զօրքի մէջ, նաւատորմի, ուսումնական տեսչութեան, բոլոր նախարարութեանց, ամէն պետական և մասնաւոր գործերի ձեւերի մէջ կանգնած է մրցութիւնը: Մրցութիւնը խաղումէ երեւելի դիր մինչև անգամ նոյն իսկ անկախ մասնագիտութեանց մէջ: Մարքիզ Գ. կամենումէ մրցանակ ստանալ իւր կովերի համար, դրսուհին ստանումէ mention honorable պատուոյ պարգևագիր հնդկահաւերի համար: Այսպէս է Փրանսիայում ներկայ ժամանակում հասարակական կեանքի շրջանակը ամէն մարդկային կեանքը նորա մէջն է զետեղվում: Նայեցէք կանգիտատների անճոռնի մեքենական աշխատանքի վերայ, որոնք պատրաստվումեն մտնելու բարձրագոյն դպրոցներ: Եւ

տոյ դուրս գալով այն տեղից՝ զննեցէք խորին խոնջութիւնը, թուլութիւնը, անգործ այցելութիւնները սրճանների, բիւրօկրատիկական *) կամ բացառական անգործութիւնը (իննրցիա), Համեմատեցէք բազմաբուստեան դպրոցի ուսանողին, որ օրը տասն և չորս ժամ նստած է ֆօրմուլաների հետազօտութեամբ, ճարտարագործի հետ, որ կնոջ թեր բռնած՝ գնումէ նայելու լաւ են տալած արդեօք քարերը, Այս տեղից ծագումէ երկու հետեանք՝ այսինքն մասնագիտութեան ընտիր ծանօթութիւն, գործելու կարողութիւն և համբերութիւն. բայց միևնոյն ժամանակ, ընդհանուր կրթութեան բացակայութիւն և մտքի սահմանափակութիւն, որ կետրոնացել է մէկ առարկայի վերայ, Գերասանը, պատկերահանը, հեղինակը, վաճառականը — քաջ գետնն իրանց գործը, բայց իրանց գործից դուրս — բոլորովին ոչինչ չըզդիտեն. նոցա գլխումը պահվում են միայն լրագրական կարգացած ինչ ինչ յօդուածների հատուածները. որ և է գիտութեանց երբեմն չափազանց սխալ և թանձրամիտ փշրանքների մասերը:

Միւս միջոցը parvenir բարձրանալու — ասպարէզն է, Այս ինքնագովութեան յայտարարութիւն է (реклама), Լիւդովիկոս Ժե-ի թագաւորութեան ժամանակ Գենգինէ անունով մէկը գրելով փոքրիկ վիպասանութեան երգ « Confession de Zalmè », անուն ստացաւ, Այժմ այնպէս հեշտ չէ անուն ձեռք բերել, Այժմ չէ կարելի յոյս դնել մի յայտնի խումբի վերայ, այլ պէտք է ամբողջ ժողովուրդը ունել ի նկատի, Ի՞նչպէս պէտք է կարգադրել, որպէս զի հարիւր հազար մարդիկ յիշեն ձեր ազգանունը, Իւրաքանչիւր ամառ վեցից մինչև եօթն հազար պատկերահաններ իրանց պատկերները հանդէս են հանում. վեց ամսվայ ընթացքում հազար երաժիշտներ ինչպէս միջատներ բզդուս են երեկոյին բազմաստեղնեան ջահերի առաջ. իւրաքանչիւր օր քսան օրագրերում, յիսուն լրագիրներում — երեւում է հեղինակների ամբողջ խումբ, Բոլորեքեան աշխատում են յօդուածներով, կօնցերտներով (երգոց միաբանութիւն), պատկերներով, որպէս զի հասարակութեան ուշադրութիւնից փոքրիկ անկիւն գրաւեն, Այս ուշադրութիւնը վերջապէս չափեց աւելի լցուել է. հասարակութիւնը աւելի էլ չէ կարող ընդունել, Փարիզումը ձեզ տեղ չըկայ, ոչ ոք ձեզ չի ճանաչում, դուք ինչպէս պանդոկումն այս ինչ նումերն էք, այսինքն վերարկու և գլխարկ, առաւօտը դուրս գնացող և երեկոյին վերադարձող, Այսպիսի վերարկուներ գլխարկներով՝ քսան հազարից պակաս չեն, Ի՞նչ նշան պէտք է հնարել, նոցա միմեանցից զանազանելու համար, Պէտք է աչք մտնել, դիւր գալ — ուրիշ հնար չըկայ, Ձեզ անուանեցէք Ֆլօրիդոր Բարբանկրօտ կամ Էֆէմիուս Կօթրու, այսպիսի անուն չի մոռացվում:

*) Տեքստիտոդ սկզբունքը դիւանատան եւ գործնական դրագրութեան:

Եթէ դուք նեգր (խափշիկ) կամ մուլատ (խառնուրդ արաբի և եւրոպացու), լինէիք, այն ժամանակ աւելի լաւ կը լինէր: Աւթսուն թուականի կիսին, երկրորդ կայսերութեան ամենափայլուն ժամանակը, Փարէզ եկաւ մէկ նեգր ու կոչումէր սեւ բժիշկ: Բժշկականութեան մէջ նա այնքան հասկացողութիւն ունէր, որքան խոզը նարինջի, — բայց դորանով սեւ բժիշկը պակաս յառաջ չը գնաց և վեց ամսուայ միջոցում իւր համար կարողութիւն դիզեց: Հրատարակեցէք այգու հիւանդութեան մասին մի նկարագիր, կազմեցէք բարեգործական ընկերութիւն, ճառ խօսեցէք սեղանի վերջին կերակուրից յետոյ, տպագրեցէք այդ ճառը ընկերութեան հաշուով, աւելացրէք դորա վերայ մանուկների առողջութեան մասին բանաստեղծութիւններ, և նուիրեցէք մայրերին, այդ բոլորը ուղարկեցէք իւրաքանչիւր ընկերութեան անդամներին, ամէն մէկ նախարարին, ամէն մէկ դէպուտատի, ամէն խմբագրութիւններին: Այս — ինքնագով յայտարարութեան պարտքնն է: Աստիճառութեամբ կարգաւ ձեռք ընկած Փարիզեան լրագրի առաջին երեսը, որ կարողանաք նկատել հազարաւոր, հարիւր հազարաւոր ձեռներ, որոնք չքանումն հասարակութեան անուշադրութեան պատճառաւ: ձեռներ, որոնք իրանց անձը յայտնի կացուցանելու համար ամենափոքր առիթ են որոնում, որպէս զի դուք գան դէպի թարմ օդ: Այս սնափառութիւն չէ, այլ կարիք: Մեր ժամանակում հռչակը — ինչպէս և ամէն բան դրամ է բերում: Դիցուք թէ սովորական ժամանակ դուք պատկերը 1500 ֆրանկի կը ծախէք, աշխատեցէք, երեք յայտնի լրագիրներում ձեր վերայ քանի մի շարք խօսք ասեն: Կցորդեցէք սորան փոքր ինչ խորագրութիւն, որպէս զի ձեր պատկերը գրուած լինի աչքի ընկնող տեղում, — և հաւատացած կացէք, որ հետեւալ պատկերը դուք 4000 ֆրանկով կը վաճառէք: Աստիճառային անգամ աւելանումէ, որքան անգամ յայտարարութիւնը ունի աւելի շարքեր, — իսկ համեմատութիւնը բաւական յայտնի է: Ճակատագրի պէս, բռնաբար մնումէ յիշողութեան մէջ այս ինչ ապրանքի կամ տեղի անունը, երբ ամբողջ տարի պատահումէ այն՝ ամէն օր տների պատերի վերայ, լրագիրների մէջ, շոգեկառքերի ու սրճարանների մէջ, Դուք չէիք կամենալ յայտարարութիւններ կարգաւ, — սակայն կարգացիք, դուք աշխատեցիք մոռանալ նորան, — բայց չը մոռացաք: Դուք յայտնապէս ծիծաղումէիք նոցա վերայ, — այս աւելացրեց նորա անունը, Թող այժմ ձեզ հանդիպի այդ իրը: Ումից խորհուրդ հարցնէք, ուրիշ անուն չը կայ յիշողութեան մէջ, դուք շտապումէք գնել նորան, դուք ձեզ ու ձեզ ասումէք, որ եթէ այն իրը այնպէս յայտնի է, ուրեմն ուրիշից վատ չէ: Դեռ այժմ էլ կարելի է պատահել Փարիզցիների, որոնք բժշկուածն Լերուայի դեղորայքով, ինչպէս 1820 թուականին, Անունները երկար միջոց մնումն յիշողութեան մէջ, այսինքն նոցա նոյնպէս գոռաւր է դուրս ձգել գլխից, ինչպէս և ընդունելը:

Ի հարկէ Փարիզում ինքնագով յայտարարութիւնները չեն հասել այն աստիճանի, ինչպէս Անգղիայում և առանձնապէս Ամերիկայում և հազիւ թէ երբ և իցէ հասնի այն չափի, Փարիզի մէջ մէկ քանի ընկերութեան դասակարգերում անտեղի խօսքերը (пугь) աւելի անախորժ են քան Ավկիանոսի միւս կողմում: Եւ այնու ամենայնիւ Փարիզումը ինքնագով յայտարարութիւնները պակաս հարկաւոր չեն: Հազար հինգ հարիւր Փարիզեան բժիշկները տարեկան հազար երկու հարիւր ֆրանկից աւելի չեն շահվում, այն ինչ հարկաւոր է նոցա ամեն օր հազնել ֆրակ և սպիտակ փողպատ: Երկու հազար պատկերահաններ նկարու մեն պատասպարներ (шпирма), նշանակներ (вывѣска), պատկերներ — հատը հնգական ֆրանկի, Ի՞նչպէս կառավարուել այս տեղ-ինչպէս ունենալ ամենակարեւոր միջոցները կեանքի համար: Ակամայ հարկաւոր է դիմել ինքնագով յայտարարութիւններին, կամ թէ սովամահ կորչել: Ար և իցէ նպատակի հասնելու գլխաւոր միջոցները մրցութիւնն ու ինքնագով յայտարարութիւններն են, որ միատեսակ հետեանք են յառաջ բերում, այսինքն գրգռում և փչացնում են մարդուն: Երցութիւնը յառաջ է բերում բլծամիտ գործաւորներ իսկ ինքնագով յայտարարութիւնը (реклама) — նենգամիտ խաբեքաներ: Այսպէս են Փարիզեան կեանքի պայմանները, նորա չափազանց անպատեհ տպաւորութիւն են գործում բնաւորութեան և առողջութեան վերայ: Զղերի սաստիկ ձգտողութիւնը պատառ հացի համար, մշտական հոգսը անդադար մաքառումը, փողոցային կեանքի չափազանց զարգացումը, գրգռուած սնափառութիւնը, որ միշտ հրապուրումէ և զարթացնում, վերջ ի վերջոյ կատարելապէս փոխում են մարդուն, տալիս են նորան առանձնայատկութիւն և ընթացք, որոնք չեն հանդիպում ուրիշ մարդկանց մէջ և կազմում են Փարիզեցու որոշիչ նշանը: Նորա կրթութիւնը սահմանափակ է, բայց սրամիտ, նորա ջղերը վերին աստիճանի լարուած են, սակայն նա ուրախ է, անհոգ է: միակերպ տենդային գրգռում իւր ուժից բարձր աշխատանքի և աւելորդ վայելչութիւնների մէջ է ձգում իւր անձը: Նա սիրումէ միայն Փարէզը, և միայն այստեղ կարո՞ղ է ապրել, վասն զի Փարէզը իւր տենդային գործունէութեամբ, իւր կենցաղավարութեամբ, իւր համաշխարհական նշանակութեամբ, իւր հասարակական և փողոցային կեանքով — ստեղծագործումէ այն զարթուցիչ և ակտակիր մթնոլորտը, որի մէջ Փարիզեցին իւր անձը ազատ է զգում:

Տասնութներորդ դարում որոշիչ դասակարգութեան շղթաները փշրուեցին, արձուագետութիւնը կորցրեց իւր արքունական նշանակութիւնը, բուրժուան (միջին դաս) ձեռք բերեց քաղաքական ազդեցութիւն և դարձաւ կառավարչական անդամ: մշակը արդէն (manan) ստրուկ չէ, ինչպէս ԺԸ. դարումը, այլ նոյնպէս քաղաքացի, ինչպէս առաջին հանդիպող դուքսը կամ մաքրիզը, ժողովրդոց դասակարգերի

մէջ պահպանուեց զանազանութիւնը, բայց նա կորցրեց քաղաքական և պետական նշանակութիւնը և ստացաւ պայմանական բնաւորութիւն։ Այժմ, էլ ո՛վ է խօսում Փրանսիական ազնուապետութեան դերի և ազդեցութեան մասին, նա երեւում է զառամեալ և անպիտան մնացորդ ընկերական կազմուածքի՝ որ չունի գոյութիւն, ապրիլուց դադարել է։ Փրանսիական ազնուապետութիւնը — ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ դասական նախապաշարմունք (предразъ судокъ), նորան չի կարելի համեմատել, օրինակ, անգլիական ազնուապետութեան հետ, որ պահպանել է ոչ միայն իւր արտօնութիւնները, այլ և իւր քաղաքական ազդեցութիւնը։

Փրանսիական ազնուապետութեան յատուկ բնաւորութիւնը, նորա պատմական դերը և դարաւոր սովորութիւնները, սկզբում պատճառ էին նորա չափազանց բարձրանալուն, իսկ յետին ժամանակներում պատճառ դարձան նորա կատարեալ անկմանը։ Այն ժամանակ երբ անգլիական բարոնները սերտ միացած ի մի մարմին մարառումէին իրանց յաղթականաց հետ, — Փրանսիական բարոնները թշնամացած միմեանց հետ՝ մէկզմէկու ոչնչացնումէին։ Փրանսիան ինչպէս տէրութիւն կազմուեց մէկ, պատահաբար առաւել ուժեղ բարոնութեան նուաճելովը միւս մի քանի տասնեակ բարոնների։ Այսպէս, բարոն Իլ—դե—Փրանս լաւ քաղաքագետը, Մեծին Պարոլոսի պալադին (պատուոյ ասպետ), զէնքով նուաճեց կամ ազգականութեան կապերով ստացաւ Գաղղիայի միւս մասերը և կազմակերպեց Փրանսիան։ Երբ թագաւորը թոյլ է, ազնուականները լիգա () են կազմում՝ նորա դէմ։ Իւրաքանչիւրը մտածում է միայն իւր անձի վերայ և առաջին դէպքում միաբանութիւնը անհետանում է։ Այսպէս Լիւդովիկոս ԺԱի դէմ ապստամբելով, նոքա միմեանց դէմ կռւում են և իրանց զէնքը ուղղում են հենց իրանց ընկերներից մէկի դէմ, որին ապստամբ են համարում։ Բուրբոնեան հզօր զուքսից պաշտպանուած, ազնուականները կազմեցին « հասարակութեան բարութիւն » Bien public կոչուած դաշը, բայց Լիւդովիկոս ԺԱ ճարտար քաղաքականութեամբ քանդեց ոչնչացրեց, Պազուրուելով շնորհիւ տասն և վեցերորդ դարու անիշխանութեան՝ նոքա իւրաքանչիւրը առանձին իրանց անձը վաճառում են, Հենրիկոս Դին. Հերցոգ Գիզը հարիւր հազար էքիւի 2) Մային — մէկ գա-

1) Լիգա. Գղ. Տիրապետող անձանց դաշնակցութիւնը, կամ թագաւորութիւնների ընդհանուր թշնամու դէմ պաշտպանուելու համար կամ նորա վերայ յարձակուելու՝ երբ դաշնակիցները ունին ընդհանուր կրօնական կամ քաղաքական շահ։ Սուրբ Լիգա. փառիզու կաթոլիքական կուտակցութեան դաշնակցութիւն էր, որ կազմուեց 1576 թ. Հերցոգ Հենրիկոս Գեզի ձեռքով, ըստ երեւութի այն դիտաւորութեամբ, որպէս զի նա կաթոլիքական կրօնը պաշտպանի չուգնեօտների դէմ (բողոքական կալվեանականաց)։

2) Էքիւ Ֆրանսիական արծաթիայ դրամ է Լիւդովիկոս ԺԴի ժամանակ կտրած 3 եւ 6 ֆրանկ արծաղութեամբ. վերջին ժամանակները փոխուեց Էքիւն 3 ֆրան-

ւառի, միւսը մէկ վանահայրութեան և տիտղոսների, Չորս անգամ ապստամբութեան Մարիա Մեդիչիի դէմ, յետոյ Ռիշիլիէի դէմ և գաշնակցութիւն կազմում, Ֆրանսա (1) են հաստատում և ամեն անգամ նոցա նկուն են անում զանազան կաշառների ճանապարհով, Բարոնները լինելով համարձակ, սրամիտ և շռայլ, աւելի չէին քան յաղթուած և կաշառուած փոքրիկ թագաւորներ, իսկ յետոյ պալատականներ, որոնք բարեխաղով դէպքում իրանց տիրոջ դէմ խռովութիւն էին յարուցանում, Անգղիական բարոնները իրանց ոյժը պաշտպանումէին ժողովրդականութեամբ, Իսկ Ֆրանսիական ազնուականները, ընդհակառակը, մեծացնումէին իրանց անժողովրդականութիւնը անզօրութեան հետ, Նոքա համարեա թէ, միշտ ազգի թշնամիների հետ մըտնումէին գաղտնի դաշնակցութիւնների մէջ:

Այդ ազնուականութեան ներկայացուցիչները՝ բուրգօնեան Հերցօգները հօրից առ որդի՝ Անգղիայի բարեկամներն էին և քիչ էր մնում կորցնէին Ֆրանսիան, Կարոլոս Յանգուզը իւր Ֆրանսիական ծագումից հրաժարուեց և ասումէր թէ, ինքն Փորթուքէզ է, և կազմումէր Ֆրանսիայի բաժանման նախագիծը, Տասնութեցերորդ դարու վերջումը Նոքա խռովութիւն են յարուցանում Փիլիպպոս Բ-ի դէմ, Հետեւեալ երկու թագաւորութիւնների ժամանակամիջոցում — Նոքա Իսպանիական կառավարութեան թողակովն էին ապրում, Նոցա ներքին քաղաքականութիւնը ունի նոյն բնաւորութիւնը, Նոքա կեղեքումեն ժողովրդին և թագաւորութեանը, Նոքա բնական թշնամի են քաղաքակրթութեան կարգին և հասարակաց խաղաղութեանը, Նոցա ստացած ամէն մէկ հարուածը մի և նոյն ժամանակ բարերարութիւն է երկրի համար, Կարօլների (Թագաւոր) ժողովրդականութիւնը հիմնած է ազնուականութեան անժողովրդականութեան վերայ, Այս տեղից անխուսափելի է հետեւանքը, կենտրոնական թագաւորական իշխանութիւնը զօրանում է ի հաշիւ Նոցա անզօրութեան, Չորեքտասներորդ դարում փոքրիկ Ֆէօդալի (2) բռնաւորներին ստորադրութիւնը վերջնականապէս թագաւորութիւն է կազմում, իսկ ներքին երկարատե խաղաղու-

կանոցի, սակայն սովորութիւնը հաշուելու է քիչ դրամով պահպանուել է եւ մինչեւ ցայժմ, բայց ընդունուած է այդ դէպքում 1 քւան 3 ֆրանկի,

1) Այս բառի բացատրութիւնը տես Արաքատի Մայիսի քանասիրականի մէջ, երես 202:

2) Ֆէօդալ, Լատ. Ֆէօդալականութիւն, Ի. դարում Արեւմտեան Եւրոպայում կայանումէր նորանում, որ երկիրները, որոնք պատկանումէին արդէն կործանուած Հռովմէական կայսրութեան եւ նուաճած Կրմանսցիներից, բ. ժամկումէին զօրավարների մէջ ցմահ տիրելու, եւ պսպիսի հողի մասը ստացաւ Ֆէօդ անուն: Ֆէօդալ, պսպիսն է իշխան Ֆէօդի, որ պարտաւոր էր Ծառայել թագաւորին, պատեքազմի ժամանակ հանել յայտնի զօրքի թիւ, պահպանել իւր Ծառայով, եւ եւ ինքք առաջնորդէր, Փոքր առ փոքր Ֆէօդները դառնան ժառանգական կաշառակներ Ֆէօդալների:

Ծանօթ. Թարգմ.

Թիւնը տայիս է Վալուայի տանը արտաքին կարգի կարողութիւն։ Այսպէս քաղաքակրթութիւնը և կենտրոնական իշխանութիւնը ընթացումին լծորդ, և այս շարժողութիւնը չէ դադարում։ Լիւդովիկոս ԺԳի ժամանակ նահանգական շտապները 1), սովորութիւնները և քաղաքի արտօնութիւնները, Կորպորացիաները 2), պարլամենտները (ճայրագոյն ատեան) խոչընդոտն էին լինում կենտրոնական իշխանութեան։ Բայց յեղափոխական խռովութիւնը և կայսերութիւնը վերջնականապէս ոչնչացնում են այդ արտօնութիւնները։ Սոցա հետ միասին ջնջուեցին և ազնուականութեան արտօնութիւնները։ Աւթաթափ եղած, կործանուած, բարդապէս ընկճուած ազնուականութիւնը — տեղը և նշակութիւնը զիջու իւր թշնամուն, — մէջնանիւթութեան (ստորին արուեստաւորաց դասը) և այս մեջնանութիւնը երևում է այժմ՝ Ֆրանսիայի տիրապետող դասը։ Նորա բարձրացան առ սակաւ սակաւ յամառ և շարունակ մաքառելով ազնուականութեան դէմ, դաշնակցելով թագաւորական իշխանութեան հետ։ Այդ իշխանութեան հովանաւորութեան ներքոյ կազմուեց, զօրացաւ, և մի և նոյն ժամանակ տկարացնելով ազնուականութիւնը, հարստացաւ, կրթուեց, իսկ կրթութեան և հարստութեան հետ միասին ձեռք բերեց նշանակութիւն և ազդեցութիւն։ արուեստների և վաճառականութեան կենտրոնները գտնվում էին նոցա ձեռքում, ծայրագոյն ատեանները նոյնպէս, և մի և նոյն ժամանակ ինչպէս ազնուապետութիւնը — քարուքանդ անելով ժողովրդին՝ խմբուեց Վերսալում *au petit lever du grand roi*, այն ժամանակ երբ որ նա կողոպտում էր տէրութիւնը, պատերազմում էր, գաղտնի դարան էր գործում, — երրորդ դասակարգը փոքր առ փոքր ստանում էր նշանակութիւն և զօրութիւն, և ԺԸ գարու վերջում նա արդէն պատրաստ էր կոխ մտնել ոչ միայն ազնուապետութեան և հոգեւորականութեան հետ, այլ և թագաւորական իշխանութեան։

Այսպէս էին պատճառները առաջին յեղափոխութեան (революция) որ փոխեց գլխից մինչև ցած հին Ֆրանսիայի կազմուածքը, կատարեալ հաւասարելով օրէնքի առաջ բոլոր քաղաքացիներին, ազնուականութեան և հոգեւորականութեան արտօնութիւնները ջնջելով, կարգադրելով սահմանադրական իրաց կարգեր։ Այս յեղափոխութեան հետեւանքներից մէկը եղաւ այն, որ առաջին, միմեանց հետ թշնամացող դասակարգերը կորցնելով իրանց արդարացի և օրինաւոր նշանակութիւնը՝ փոխուեցին քաղաքական կուսակցութիւնների, որոնք առաջուան պէս թշնամի էին միմեանց և առաջուան պէս նշանաւոր աստի-

1) Շտապ. Գերմ. առանձին նահանգներ, որոնք կազմում են մէկ մէկ պետական դաշնակցութիւն, օրինակ Հիւսիսային Ամերիկայի շտապները, Շվեդարիայը եւլն։

2) Կորպորացիա. լատ. ընկերութիւն, որ առանձին կանոնադրութիւն եւ ուսման իրաւունք ունի։

ճանի ազդեցողներ Քրանսիայի Ճակատագրի փերայի, Յեղափոխական անիշխանութիւնից ուժաթափ եղած Քրանսիան որս դարձաւ զիբաւտորին (իշխանապետ) որ իւր անձը կայսր հրատարակեց. — Եւրոպական կօալիցիան 1) ոչնչացրեց կայսերութիւնը և Բուրբոնների գահը վերահաստատեց, բայց ոչ ընդերկար:

Ասորոյս Ժի սխալը ի դերը հանեց ըեստաւրացիան և նոր յեղափոխական ալիքները գահ բարձրացրին Բուրբոնեանների կրտսեր շատաւիղ Օրլէաններին, որոնք հաւատարիմ էին ազատասէր պարլամենտական միապետութեանց: Նոցանից յետոյ յաջորդեցին դարձեալ խռովութեան բորբոքը, թոյլ և կարճատե հասարակապետութիւնը, ապա երկրորդ կայսերութիւնը և վերջապէս երրորդ հասարակապետութիւնը: Այս բոլորը հաստատապէս կարգի գրին և վերջնականապէս սահմանեցին Քրանսիայում՝ քաղաքական կուսակցութիւններ:

Նախորդ հզօրագոյն ազնուականութեան սերունդները, կործանուած յեղափոխութիւնից և կայսերութիւնից, թշնամի Օրլէանեան իշխանազանց տան, որոնց ապստամբ են համարում դէպի անդրանիկ Ծիւղը որ սպասում է իւր նշանակութեան և զօրութեան վերադարձուցմանը Բուրբոնեանների նոր ըեստաւրացիայով, փոխուեցին Լեզիտիմիստների, պսիւնքն մտերիմների օրինաւոր, միապետութեանց, միապետութեան յաջորդների Լիւդովիկոս ԺԳ-ի, Իրանց կողմից Օրլէանեան իշխանազաններն էլ ունին իւրեանց համախոհները, ըստ մեծի մասին հարուստ բուրժուազիայի մէջ, ինչպէս Բոնոպարտեանները — իրանցը, մանր բուրժուան, մեծ մասամբ կազմուած հասարակապետականների զօրքը: վերջապէս մշակ դասը, որ զբաղուած է ոչ այնքան քաղաքականութեամբ, որքան տնտեսական յարաբերութիւնների վերստին կազմակերպութեամբ, իրանից կերտում է սօցիալիստներ 2):

Այսպէս, ժամանակակից Քրանսիական ազնուապետութիւնը դասակարգ չէ, այլ միայն քաղաքական կուսակցութիւն, չքայած անցեւոր

1) Կօալիցիա. Լատ. քանի մի պետութիւնների դաշնակցութիւն պատերազմելու համար ընդդէմ որ եւ իցէ ուրիշ թագաւորութեան:

2) Սօցիալիստ, է համախոհ սօցիալական վարդապետութեան, Սօցիալական վարդապետութիւնով (սօցիալեզմ. Լատ) երկու վարդապետութիւն են հասկանում, որոնցից առաջինը պահանջում է ամենայն մասնաւոր սեպհականութեանց ջնջուելը եւ կրում է «կոմունիզմ» անունը: Այս բառի ընդարձակ բացատրութիւնը տես Արարատի այս տարուայ Մայիս ամսի քանասիրականի մէջ. երես 205: Երկրորդ վարդապետութիւնը աշխատում է փոխակերպել սեպհականութիւնը եւ ընտանեկան յարաբերութիւնները ասոսօցիացիայի (միութեամբ քանի մի անձանց) միջնորդութեամբ: Այս իսկ վարդապետութիւնն է յատկապէս սօցիալիզմը: Բայց թէ առաջինը եւ թէ յետին վարդապետութիւնը ի՞նչ միայն անպատշաճ են դործնական կեանքի, սլլ եւ վնասակար: Արա օրինակը կարգ է լինել Գրանսիան ուր մէկ ու միւս սիստեման էլ առաջնորդեցին միայն կորստական հետեւանքների:

մնացորդը Դեռ վերջին՝ ժամանակներում այդ աղնուապետութիւնը խմբուել էր սպիտակ գրօշի և Բուրբոնեանց վերջին ներկայացուցիչ կոմս Շամբօրի շուրջը, իսկ նորա մահի հետ Լեգիտիմիզմը 1) կորցրեց բոլոր յոյսը Բէստաւրացիոյի Լեգիտիմիստ միապետութեան, նախա-մտադրած միութիւնը Լեգիտիմիստների 2) Օրլէանեանների հետ հալիւթէ կըկայանայ երբ և իցէ։ Փարիզի կոմսը հանգուցեալ կոմս Շամբօրից Փրանսիական դահի իբր ժառանգ ծանանչուած՝ բնաւ չի հրաժարուիլ Օրլէանեան տան քաղաքական աւանդութիւններից, ազատասիրական սահմանադրական միապետութիւնից, իսկ Լեգիտիմիստները իրանց կողմից չեն հրաժարուիլ ո՛չ սպիտակ գրօշից, ոչ աւանդական ճիւղից, ո՛չ կղերականութիւնից, նոցա դաշնակցութիւնը կղերականութեան հետ ունի իսկապէս նոյնպէս իւր պատմական պատճառը։

(Շ-բ-ն-ի-ի)

(թ-բ-ի-) Զ. Տէր Զաքարեանց

ՖԱՐՐԻՑԻՈՒՍ.

ԴՐԱՄԱՅ ԵՐԵՔ ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ.

ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱԴՕՅԼՔԱՅ ՎԻԼԻՐԱՆԴՅ.

ԴՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ.

ԷՅԼԵՆՇՈՒՆ, դատաստանական քննիչ,

ԲօլՖ, գործարանատէր,

Իգա Բէյնգօլդ,

Ագաթա Շտերն,

Զուգօ, նորա որդին,

Քարրիցիուս,

Տիկին Վօլմուտ,

Դեմլէր՝ սենեկապան ԲօլՖի,

Արէլ, ԲօլՖի այգեպանը,

Քէթիէն.

Քրեդերիկա) ձեռնոց շինողներ.

1) Լեգիտիմիզմ. Լատ. վարդապետութիւն և կանոնադրութիւնները Լեգիտիմիստների.

2) Լեգիտիմիստ. Գերմ. Հաւատարիմ Թագաւորող տան օրինաւոր աղագատհմի.